

ОЛОНХОУТ БЭДЬЭЭЛЭ

Саха норуотун чуор куоластаах тойуксуттарыттан биридэстэрэ, биллиилээх олонхоут, норуот ырыаһыта Саха Республикатын культуратын үтүөлээх үлэһитэ, 1931 сыллаахтан ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнэ, Нам улуһун бочуоттаах гражданина Прокопий Прокопьевич Ядрихинскай — Бэдьээлэ, быйыл кулун тутар 28 күнүгэр төрөөбүтэ 100 сылын туолар. Онон сибээстээн бу кылгас ахтыбын суруйабын.

Мин Бэдьээлэ оҕонньору кытта кини тыыннабар хайдах ырыаһыт, олонхоут буолбутун туһунан ыйыппар кини бу курдук кэпсээн турардаах:

“Мин кыра саастаахпыттан тулаайах хаалбытым. Убайдарым, бырааттарым олүтэлээн, биир балтыбынаан хаалбыппыт. Онон баай ыалбыт Бүөтүр Батаакап абааһыттан куоттаран, түннүгүнэн түһэрэн нитэ ылбыт. Бүөтүр Батаакап бэйэтэ ырыа-тойук ыаһахтаах киһи эбит. Кини олонхоуту, ырыаһыты мунньар үгэстээбэ үһү. Тааттаба сут-кураан буолабына, өрүс энгэрдээх Көбөкөнтөн сир-уот кэпсэтэ, ону дьонноругар Таатталарга туһаннараары А.Е.Кулаковскай — Өксөкүлээх Өлөксөй саас, сайын Көбөкөнгө кэлитэлээн барара. Кинилэр иккиэн уһунтан-уһун ырыалары ыллааннар дьонго иһитиннэрэр, өссө талааннаах дьон баалларын истэр, билэр бағалаахтара дииллэр. Мин ити талааннаах дьоннор айар илбистэрин эппэр-хааммар ингэринэн үөскээбитим. Ол сағана Көбөкөнгө олонхоуттар элбэхтэрэ, кинилэр Өксөкүлээх Өлөксөй уонна Бүөтүр Батаакап ыңгырытынан кэлэннэр ыллаан-туойан бараллар этэ, кинилэр хайдах олонхоулуларын сыыска түһэрбэккэ истэрим, эппэр-хааммар ингэринэр буолбутум. Холобур, “Дьөһөгөй айыы ырыатын” Бүөтүр Батаакап уһатан, тэнитэн ыллаан барара олус кэрэ буолара”.

Арыыйда сааһыран иһэн ордук умсугуйбут “оскуола онгостубут” үөрэммит олонхоутунан Бороҕон улуһун, Лөгөй нэһилиэгин киһитэ Дьөгүөр Дьөһүөлдүт диэн киһи эбит. Ол олонхоут оччотообуга сэттэ уонча саастааба эбитэ үһү. Борокуоппай бу олонхоуту ыалтан ыалга батыһа сылдьан истибит, онон оҕонньор олонхотун олоччутун өйүгэр хатыыр буолан барбыт. Борокуоппай аан бастаан бэйэтин бараллааларыгар ыллаан-туойан, онтон эрдийэн, улам кыабыран, тыла-өһө тахсар буолан, куолаһа чөллөрүйэн, устунан олонхоут Бэдьээлэ дэтэр буолан барбыт.

Суруйааччы Николай Габышев суруйарынан Борокуоппай бастаан үөрэммит олонхотунан “Күнүктээх сири көтөн-мөҕөн айанныыр көбөчөр элэмэс аттаах Күн Дьөһүөлдүт бухатыр” диэн олонхо эбит. Кини ол сағана 16 саастааба, ыалтан ыалга сылдьан олонхолуура.

Дэ итинтэн ыла Борокуоппай олонхо диринг тылын-өһүн киһиэхэ тиэрдэр ғына олонхолууру буолан барар.

П.А.Ойуунускай Москваттан лингвистической наука кандидатын аатын ылан кэлэн баран (1935 сыл), Саха АССР Совнаркомун иһинэн Тыл уонна культура институтун төрүттээн салайа сылдьан, литератураны уонна норуот тылынан уус-уран айымньытын үөрэтиигэ туруорар проблемаларын да, олору быһаарытын да өттүнэн улахан сыаналаах үлэлэри суруйбута. Кини үлэлээбит сылларыгар элбэх олонхолоор суруллубуттара, үгүс талааннаах олонхоуттар бааллара биллибиттэрэ. Ол курдук П.А.Ойуунускай 1938 сыллаахха Нам оройуонугар иккитэ тахса сылдыбыт кэмигэр хас даҕаны уруккуттан аатырар олонхоуттары ыңгыртаан ылбыт, кинилэри ыллаппыт, олонхолоппут, тиһэбэр олонхоуттар конкурстарын ытан уһулуччу талааннаах олонхоуттары быһаарбыт. Онон олонхоут Бэдьээлэ аатыран-суолуран тахсыбыт. П.А.Ойуунускай тэрийэн ыппыт олонхоуттарынан конкурстарыгар Намтан бастаабыт олонхоуттарынан П.П.Ядрихинскай — Бэдьээлэ, Афанасий Сивцев — Дьиибэ Бытык, Гаврил Кычкин — Хабыанна, Егор Охлопков — Буорантай, Василий Попов — Бочоох эбиттэрэ үһү.

П.А.Ойуунускай 1937 сыл ыам ыйын 9 күнүгэр “Социалистическая Якутия” хаһыакка “Үөрүү уонна дьол эпохата” (“Эпоха счастья и радости”) диэн ыстатыйата бэчээттэммитэ. Кини бу ыстатыйатыгар: “Нам улуһугар сылдыбы мизэх умнуллубат өйдөбүлү хаалларда, бу чахчы норуот айымньытын бырааһынныыга, дьон ырыаһыттарын, олонхоуттарын кытта көрүстүлэр, онон түөрт олонхоут — биир героической поэматтан олонхо бухатырын туһунан ыллаан толордулар. Маны таһынан олонхоуттар саңгалыы, аныгылыы темаба көһөн ыллыыларын-туойалларын туһунан улахан кэпсэти барда”, — диэн суруйбут.

“Ол конкурска П.А.Ойуунускай олонхоуттары хас биирдибитин кытта илии тутуһан ирэх-хоро кэпсэппитэ. Биһиги ырыабытын-тойукпутун истэн, кини үөрбүткөппүт көрүнгээбэ уонна түмүгэр хайбаан, сөбүлээн тыл эппитэ: “Олонхоуттар эһиги сүрдээх талааннаах, уус-уран тылынан баайдаах дьоннугут. Онон аңардастыы олонхонон эрэ мунурдаммаккабыт, билинги дьоллоох олохпут сайдытын, киэнг хардыыларын туһунан аныгылыы ырыата-тойукта айарга холонуг, — диэбитэ” — диэн Бэдьээлэ кэнники ахтара. Уонна П.Ойуунускай кэскиллээх этиитин ылынан 1938 сыллаахха “Тарағана сайылык” диэн аатырбыт ырыатын айар.

Олонхоут Бэдьээлэ олонхо биир дьикти суолун асыт олонхоутунан буолар. Ол курдук саха олонхотун

историятыгар Кыыс бухатыыры айбыт олонхоһут бэрт абыһах быһыылаах. Онтон олонхоһут Бэдьээлэ “Дырыбына Дырылыатта Кыыс бухатыыр” диэн олонхону айбыта. Мантан көстөрүнэн олонхоһут Бэдьээлэ олонхону айар дьоруу байытыллан, ис хоһоонуну уларыан иһэрэ көстөр.

Манна даһатан эттэххэ П.П.Ядрихинской — Бэдьээлэ айымньылары сурукка-бичиккэ тиһиллэн кинигэ буолан тахсыларыгар И.Винокуров-Чабылбан, П.Н.Попов, В.И.Никитин, П.Н.Дмитриев улахан үтүөлээхтэрин

бэлиэтээн ааһыахпын баһарабын. Кини олонхотун магнитнай лентаҕа устууга А.Горохов үлэлээбитин ахтар наадалаах.

Олонхоһут Бэдьээлэ норуот тылынан уус-уран баайын ингэриммит, норуот ырыаһытын быһыытынан элбэҕи айбыт, туойбут, ыллаабыт саха биир талааннаах кырдыбаһа этэ.

*Р.В.НИКИТИНА,
педагогической үлэ ветерана.
Бэчээккэ бэлэмнээтэ
И.В.Никитина, библиотекарь.*